

YUNUS EMRE DİVANI'NDA İDEAL İNSAN*

Ahmet DOĞAN**

ÖZET

Yunus Emre, dünyaya gönüller yapmaya gelen ve bu uğurda hasbî bir gayretle Anadolu'nun manevi mimarlığını üstlenen bir büyük şahsiyettir. Bu büyük şahsiyet, içeriği itibarıyla oldukça derin anlamları muhtevi, fakat söyleyiş itibarıyla oldukça sade ve anlaşılır olan şiirleriyle, Anadolu insanına kendi dilinden kendi gerçeğini anlatmayı başarabilen eşsiz bir dehadır.

Yunus Emre, hakikatin girift manasını, çağının ilim ve edebiyat dilleri olan Arapça veya Farsça anlatmak yerine Türkçe ifade etmeyi tercih etmiş ve bunda da başka hiç kimseye nasip olmayacak derecede başarılı olmuş bir mutasavvıf şairdir.

Kâinatı mutasavvıf şair duyarlılığı ile temaşa eden Yunus Emre'ye göre varlık âlemindeki en önemli gerçek insandır. Âlemin insan için yaratıldığını düşünen Yunus Emre, her mısraı aşk ile yoğrulmuş şiirlerinde başat bir tema olarak insanın varlık âlemindeki eşsiz yerine değinir. Yunus'a göre insan, kâinatı aşkla var eden Allah'ın, tüm yarattıkları içerisinde onu hakkıyla tanıyıp Rabb'liğini layıkıyla idrak edebilecek olan yegâne varlıktır. Bu sebeple "halife" olarak yeryüzüne indirilen insanın öncelikli olarak yapması gereken şey "kendini bilmek" olmalıdır. Zira insanın kendini bilmeden Rabb'ini bilmesi mümkün değildir.

Yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak tasarrufta bulanabilecek bir potansiyelle yaratılmış en ideal varlık, insandır. Âlemin mükemmel bir özeti olan insanın halifelliğini icra edebilmesi de ancak yaratılışındaki mükemmeliyeti kuvveden fiile çıkarması yani insanlığını idrak ve ikmal etmesiyle mümkün olur.

Anahtar Kelimeler: Yunus Emre, tasavvuf, divan, insan.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Ahi Evran Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: dogan_ahmet@live.com

THE IDEAL HUMAN BEING IN YUNUS EMRE'S DİVAN

ABSTRACT

Yunus Emre is a great figure (poet), who's purpose in the world is atonement and take upon himself the moral architecture of Anatolia. This great figure, a unique genius, had been succeeded to explain Anatolian people, their own values by using their own language.

Yunus Emre, as a sufi poet, had been succeeded in Turkish with an extremely difficult to achieve degree. He had preferred Turkish to Arabic and Persian to explain the deep meaning of truth, even though Arabic and Persian referred languages in his age.were the p

Yunus Emre, understanding the universe by his sufi poet sensitivity, according to him the most important fact is human being. He thinks that the world is created for human beings and he touches on, unique place of human being in the universe as a leading theme in his full of love lines. According to Yunus Emre, human is the only entity which can apperceive the God and know him well, between all creations by God. Therefore the priority thing for a human is, to know himself because of him creation as a "caliph" by the God. It is impossible to know himself before know the God well.

Human, as caliph of Allah on earth is the ideal entity, who had been created with the potential of discretion. As a perfect summary of the world, human has to understand him humaneness and ripen to become aware of excellence in creation.

Key Words: Yunus Emre, sufism, divan, human.

*"Ben gelmedüm da'vîyiçün benüm işüm seviyiçün
Dostun evi gönüllerdür gönüller yapmaga geldüm"*

Yunus Emre, yakmayı ve yıkmayı kendisine şiar edinmiş Moğolların kıyımından sonra, tükenmişliği soluklayan Anadolu'nun enkazı içerisinde adeta yılgınlığa inat filizlenmiş ve mana ikliminden aldığı feyzle, bu toprakların insanına uzanan bir hayat dalı olmuştur.

Hakikatin girift manasını oldukça sade ve anlaşılabilir bir şekilde Anadolu insanının idrakine sunmayı başarmış olan Yunus, onların bozkır toprağına dönen yüreklerine aşk ile hakikat tohumları serpmiştir. Yunus Emre, her biri birer "sehl-i mümteni" sayılabilecek şiirleriyle yalnızca çağının insanına nefes aldirmekle kalmamış; üzerinden yedi asır geçmesine rağmen "her dem yeniden doğarak" hakikat müjdelemeye devam etmiştir.

Türk tasavvuf edebiyatının en önemli şahsiyetlerinden olan ve Türk dilinin gelişiminde eşsiz katkıları bulunan Yunus Emre'nin hayatı hakkında elde kesin bilgiler bulunmamaktadır (Tatçı 1990: 14). Tasavvufi geleneği fevkalade bir manevi kabiliyet ile kavrayarak onu eşsiz bir kudretle, en basit şekiller altında ifade etmeye muvaffak olan (Köprülü 1981: 275) bu büyük şahsiyetin hayatı ve yetişmesi ile ilgili bilgiler, menkıbelerin anlattıklarıyla sınırlıdır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

Bektaşî Menakıbnamesi'nin verdiği bilgiye göre Anadolu'da yoksul bir çiftçi olarak yaşayan Yunus'un hayatı, bir kıtlık zamanı -bugün Hacı Bektaş ilçesi olarak anılan- Kırşehir, Suluca Karahöyük'e, Hacı Bektaş Veli Hazretleri'nden buğday almaya gelmesiyle değişir.¹

Kendisine buğday yerine nefes vermeyi teklif eden Hacı Bektaş Veli'nin teklifini önce reddedip sonra pişman olan ve nefesi almak isteyen Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli tarafından Tapduk Emre'nin dergâhına yönlendirilir. Böylece Yunus, Tapduk Emre'nin gözetiminde manevi bir eğitimden geçerek kemalini bulur.

Tapduk Emre'nin dergâhında tam kırk yıl hizmet eden ve bu süre zarfında dergâhtan içeri odunun dahi eğrisinin girmesine gönlü razı olmayan Yunus, burada şeyhinden aldığı manevi feyzle “emrolunduğu gibi dosdoğru ol[mayı]” (Hud/11: 112; Şura/42: 15) içselleştirir. Uzun bir hizmet döneminden sonra miskinlikten ve hamlıktan kurtulan Yunus, çok sevdiği Tapduk Emre'nin icazetiyle dilinin kördüğüm olmuş bağı çözülmüş bir hâlde dergâhtan ayrılır:

Tapdug'un tapusunda kul olduk kapusunda
Yûnus miskîn çiğidük bişdük el-hamdüli'llâh (292/8)²

Tekkeden ayrılışını müteakip “Urum'ıla Şam'ı ve Yukarı İller'i kamu” dolaşan Yunus, eşine rastlanılması mümkün olmayan, nev-i şahsına münhasır bir “garîb” dehadır.

Gezdüm Urum'ıla Şam'ı
Yukaru illeri kamu
Çok istedüm bulımadum
Şöyle garîb bencileyin (277/2)

“Bağrı başlı, gözü yaşlı, şardan şara” gezen bu “garîb” deha, fani âlemden göç ederken ölümsüzlüğü de sırtlayıp gitmiştir. “Bugün adından mezar yerine, eserlerinden meşrebine, eğitiminden mezhebine dek her şeyi destansı bir bilinmezlik hâlesiyle kuşatılmış olan” (Ceylan 2011: 97) Yunus, Anadolu insanınca onlarca kabre konularak tebcil ve tekrim edilmiş bir ulu dervîştir.³

¹ Çiftçilikle geçinen ve gayet yoksul olan Yunus Emre, bir kıtlık yılında buğday istemek üzere, bugün Kırşehir'in Hacı Bektaş ilçesi olarak anılan Suluca Karahöyük'te Hacı-Bektaş Veli Dergâhı'na gitmeye karar verir. Eli boş gitmemek için dağdan topladığı alıçları sığına yükleyerek dergâha varır. Pirin ayağına yüz sürerek alıçları verir ve kendisinden bir miktar buğday ister. Hacı Bektaş Veli, ona lütuf ile muamele ederek, birkaç gün dergâhta misafir eder. Yunus, geri dönmek için aceleci davranır ve bu durumu dervîşleri vasıtasıyla pire iletir. Pîr de “buğday mı ister yoksa erenler himmeti nefes mi?” diye haber gönderir. Gafil Yunus buğday ister. Bunu duyan Hacı Bektaş tekrar haber göndererek; “isterse o alıcın her tanesine nefes verelim...” der. Yunus hâlâ buğdayda ısrar edince Hacı Bektaş üçüncü defa haber gönderir ve bu kez “isterse getirdiği alıçların çekirdekleri sayısınca nefes verelim...” der. Nefesin karın doyurmayacağını düşünen Yunus yine buğdayı tercih edince Pir, buğdayı vermelerini emreder. Sığırının götürebileceği kadar buğday yüküyle yola düşen Yunus, çok uzaklaşmadan işlediği hatanın büyüklüğünü anlar. Pişman olur ve derhal geri dönerek kusurunu itiraf eder. O vakit Hacı Bektaş, onun kilidini Tapduk Emre'ye verdiğini, bu yüzden isterse ona gitmesini söyler. Yunus bu cevabı alır almaz, derhal Tapduk Dergâhı'na koşarak başına geleni anlatır. O da Yunus'u dergâhın odunculuğuna tayin eder ve Yunus da şeyhinden icazet alıncaya dek tam kırk yıl canla başla ona hizmet eder (Köprülü 1981: 275).

² Şiir örnekleri, Mustafa Tatçı'nın hazırladığı (Yunus Emre Divanı II Tenkitli Metin, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1990.) çalışmadan alınmış olup parantez içinde verilen numaralardan ilki tenkitli metni hazırlanan divandaki manzumenin, ikincisi ise beytin/dörtlüğün numarasını göstermektedir.

³ Bugün 15'i ülkemizde 2'si Azerbaycan'da olmak üzere Yunus Emre'ye izafe edilen 17 makam bulunmaktadır (Ayhün 2011: 60). Anadolu'daki bu 17 makamdan biri de Kırşehir'dedir. Kırşehir'de 1947-1949 yılları arasında 15 günde bir çıkan Filiz Dergisi'nin 10 Mart 1949 tarihli 29'uncu sayısında “Edebiyat Tarihimizin Karanlık Bir Sayfası Aydınlanıyor” başlığı altında çıkan yazıda Yunus Emre ve ailesi hakkında elde edilen vesikaların fotoğrafla kopyalarının çıkartılmakta olduğu, klişeleri yaptırdıktan sonra “Yunus Emre'nin Hakiki Hayatı ve Şahsiyeti” adını taşıyan bir etüdün ilk defa

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

Ölümüyle ezeli ve ebedi maşukuna kanatlanmış Yunus, geride insanlığın idrakine sunulmak üzere iki büyük eser bırakmıştır. Her mısraı aşk ile yoğrulmuş bu eserlerde esas olarak insanın varlık âlemindeki eşsiz yerine değinen Yunus:

Murâdı on sekiz bin ‘âlemün sen
Bu gaflet pes sana sendendür indi (411/3)

mısralarında ifade ettiği üzere insanı, Allah’ın halifelikliğini üstlenebilecek bir vasıfla/özelliikle yaratıldığının farkında olmaya ve bu meyanda kendisini ikmal ederek fitratındaki mükemmeliyeti sergilemeye davet eder.

Yunus Emre, bilinmeyi murad eden Allah’ı hakkıyla bilecek tek varlık insan olduğundan onu, varlık âleminin sebebi olarak görür. Cemal-i mutlak olan Allah’ın, kendi hüsnünü kâinatın gözbebeği olan insanın gözlerinden temaşa ettiğinin şuuruna varmış bir sufi olan Yunus’a göre âlem, fitratındaki mükemmeliyeti sergileyen ideal insanın aşkıyla kaimdir:

Yûnus ‘ışkunla kâ’imdir bu ‘âlem
Anunçün devr ider devrân içinde (332/8)

Yunus’un ifadesiyle “âlemin, aşkıyla kaim” olduğu insan, aynı zamanda âlemdeki diğer tüm yaratılmış varlıklar üstünde Allah’ın halifesi olarak tasarrufta bulunabilecek bir potansiyele de sahiptir. Onun sahip olduğu bu potansiyel, meleklerin idraklerinin dahi üzerindedir.

Allah meleklerle; “ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” dediğinde melekler; “orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacağın? Oysa biz sana hamd ederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz” şeklinde karşılık verirler. Âdem’e bütün varlıkların isimlerini öğreten Allah, meleklerle; “ben sizin bilmediğinizi bilirim” buyurarak onlardan eşyanın isimlerini bildirmelerini ister (Bakara/2: 30, 31). Melekler, isimleri bildirme hususunda muvaffak olamayınca Âdem Allah’ın izniyle bu isimleri bildirir. Böylece melekler insanın mükemmeliyeti karşısında Allah’ın emriyle secde ederler:

Ben ol kimseyem ki fertiştah baş indürür
Allâh ile ‘ahdüm var ol ‘ahdümi güderem (220/2)

Âdem’in eşyanın isimlerini bildirmesi, aynı zamanda onlara hükmedebilmesi ve onları kullanabilmesi anlamını da taşır (Schimmel, 2004a: 203). İsimleri söylemekle Allah’ın halifesi olabilecek bir donanıma sahip olduğunu ortaya koyan Âdem’in Allah adına eşyaya hükmedebilecek bu potansiyeli karşısında Yunus’un ifadesiyle bütün feriştelere (melekler) baş indirir ancak şeytan, kendisinin ateşten; Âdem’in ise çamurdan yaratıldığını ve dolayısıyla kendisinin daha üstün olduğunu iddia ederek secde emrine karşı çıkar:

Eydür ben oddan nûrdan ol bir avuç toprakdan

dergide yayınlanacağı ve müteakiben kitap olarak neşrolunacağı bildirilir. Ancak Galip Arısan tarafından bulunduğu iddia edilen bu vesikalar daha sonra yayımlanmaz (Kunter 2007: 70). Belgelerin yayımlanmamış olması dolayısıyla bu konu hakkında kesin bir yargıya varmak mümkün değildir. Fakat bu hususa son dönemlerde yeniden dikkat çeken bazı araştırmacılar tarafından Yunus’un Eskişehir’den ziyade Kırşehir-Aksaray bölgesinde yetişmiş (Kaya 2000: 363-376) bir şahsiyet olabileceği ifade edilmektedir. Yunus’un çevresinde bulunan insanların ve Bektaşî Menakıbnamesi’nde zikrolunan Suluca Karahöyük’ün -bugünkü Hacıbektaş ilçesi- bu bölgede bulunmasından dolayı Yunus’un Kırşehir-Aksaray civarında yaşamış olması kuvvetle muhtemeldir. Bu meyanda Yunus’un kabrinin Kırşehir ili Ulupınar Kasabası’ndaki Ziyarettepe’de bulunan makam olduğu düşüncesinden de hareketle her yıl eylül ayının ikinci haftası Kırşehir ve Aksaray Valiliklerince “Yunus Emre’yi Anma Günü Etkinlikleri” düzenlenmektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

Bilmedi kim Âdem'ün için gevher eyledi (356/2)

Zâhir gördi Âdem'ün bâtnına bakmadı

Bilmedi kim Âdem'i halka server eyledi (356/3)

İşin zahirî boyutunda kalan şeytanın, içindeki cevheri fark edemediği Âdem, eşi ile birlikte cennete yerleştirilir (Bakara/2: 35; A'raf/7: 19). Burada kendilerine yaklaşmamaları bildirilen bir ağaç dışında bütün nimetler ikram edilmiş olmasına rağmen, şeytanın vesvesesi ile yasak ağaca yaklaşan Âdem ve eşi (Taha/20: 120) bu tutumları sebebiyle cennetten indirilirler. (Bakara/ 2: 38). Âdem'in ve dolayısıyla bütün bir insanlığın cennetten indirilmesi hususunda ne Âdem ve eşinin ne de şeytanın belirleyici bir rolünün olmadığını düşünen Yunus:

İblis ü Âdem kim olur kim azdura yâhud aza

Bu cümlesi eyü yavuz kamusun andan tutaram (180/3)

mısralarıyla cennetten inişi, ilahî takdirin bir gereği olarak değerlendirir.

Âdem ve eşi cennette işledikleri hataları bağışlandıktan sonra “Arafat'ta, yani bir marifet/kendini bilme mekânı” olarak dünyada konuk edilirler. Bu konukluk sadece Âdem ve eşi için değil tüm insanlığın ortak kaderi olarak zuhur eder.

İnsanoğlunun dünyadaki bu kısa konukluğunu:

Bu dünyeye gelen kişi âhir yine gitse gerek

Müsâfirdür vatanına birgün sefer itse gerek (139/1)

mısralarıyla ifade eden Yunus, insanın bir gün mutlaka yeniden asli vatanına döneceğinin şuurunda olmasını ve dünya hayatını bu gerçek üzerine tanzim etmesi gerektiğini vurgular.

Yunus'a göre dünyaya beslenen muhabbet, “bal” gibi yenilen “ağulu bir aş”tan farksızdır. İnsan, dünya ve ondaki şeylerin geçiciliğini idrak edip onlardan uzaklaşmayı tercih ettiğinde Hz. İsa gibi gökselleşirken dünya malına tamah etmesi hâlinde, Karun gibi yer ile yeksan olur:

Tîz çıkarurlar fevka'l-'ulâya

Bil 'Îsâ gibi dünya koyanı (353/4)

Tîz indürürler tahte's-serâyâ

Şol Kârûn gibi dünyâ kovanı (353/5)

Aslında “...bir oyun ve eğlenceden başka bir şey [olamayan dünya]” (En'am/6: 32) cennette Allah'ın cemel ve rahmetini gören insanın, eksik kalmaması, celal ve gazabı da tatması için indirildiği (Chittick 1997: 91) bir mekândır. Yunus'un:

Çalab'um bu dünyâyı kahr için yaratmış

Gerçeğin gelenlerin kahrını yutmak gerek (141/2)

mısralarıyla ifade ettiği üzere bu dünyanın insana kahr ve sıkıntıdan başka vereceği bir şey yoktur. Onun nazarında dünya, muhabbetinin bakiyesi sadece pişmanlık olan fani bir kahr evidir. Ancak insana melekût âleminin kapıları bu kahr evinde çekilen sıkıntılar sayesinde açılacağından o, bu gazap yurdunda kahrı da lütfü da hoş gören engin bir gönle sahip olmalıdır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

Yunus Emre:

Dünyâyı bırak elden dünyâ hicâb bu yolda
Biz velîden nebîden eyle işitdük haber (39/2)

mısralarından da anlaşıldığı üzere dünyayı, insanın hakikati temaşa etmesine engel olan bir perde olarak görür. İnsanı zulmette bırakan bu perde kaldırılmadığı takdirde, “cihana dolu olan Hakk”ın bilinmesi mümkün olmaz. Fakat bu perdeyi kaldırmaya muvaffak olanlar için dünya, metafiziksel olarak saydamlaşır (Schuon 1988: 173) ve âlem, Allah’ın “kudretinden muhtasar bir hoşça kitap”, varlık âlemindeki her bir şey de birer “ayet” olarak görülür.

Miskîn Yûnus gözün aç bak iki cihân toptolu Hak
Sıdk odına gümânı yak ol eşkere pinhândadur (54/9)

Yunus Emre, Allah’ın varlık âleminde oldukça açık bir şekilde tecelli etmesine rağmen fark edilememesini, “aşikâr olan gizlilik” şeklinde ifade eder. Zira her ne kadar, gizlilik için örtünmek esas olsa da çoğu zaman aşırı derecedeki açıklık da gizli kalmaya sebep olur (Izutsu 2002: 67). Allah’ın varlık âlemindeki bu aşikârlığa rağmen gizli olma hâli, varlık âlemindeki her bir şeyin ve insanın bizzat kendilerinin birer perde olmasından kaynaklanır (Ergün 1997: 20). Bu nedenle “cihana dolu olan Hakk”ı aşikâr görmek isteyen insanın, öncelikli olarak yapması gereken şey, kendi kalbinin örtüsünü kaldırmak olmalıdır:

Hak cihana toludur kimsene Hakk’ı bilmez
Anı sen senden iste o senden ayru olmaz (103/1)

Hakk’ı bilmek için kâinat kitabını ve dahi Kur’an’ı okumak her zaman için yeterli değildir. İnsanın Allah’ı hakkıyla idrak edebilmesi için bu iki kitabın yanında, bütün kitapların en büyüğü olan (Chittick 2003: 183) “kendi kitabını” (İsra/17: 14) da okuması gereklidir. Zira Hakk, “insana şah damarından daha yakındır” (Kâf/50: 16) ve ‘Varlık’ının delillerini, sadece âfakta (dışarıda) değil aynı zamanda enfüste (içerde) de göstermektedir (Fussilet/41: 53). Hakk’ı bulmak isteyen insan, “cehd edip yeri göğü arama[k]”, “yaban yolun gözetme[k]”ten ziyade kendi içine yönelmeli ve gizli olan hazineyi gönlünde bulmaya çalışmalıdır:

İstemegil Hak’ı ırak gönüldedür Hakk’a turak
Sen senliğün elden bırak tenden içerü câdadur (54/2)

Yûnus sen dilerisen dostı görem dirisen
‘İyândur görenlere işde gönül içinde (305/9)

İnsan, Allah’ın kendisine mücmelen tecelli ettiği eşsiz bir varlıktır (Yıldırım 2004: 160). Bedeni itibarıyla kozmosun içerisinde zerre ile güneş arasında orta bir noktada olan insan, ruhî yönüyle kâinatı, içerisindeki her şeyle birlikte kuşatacak kadar büyük bir derinliğe sahiptir. Bütün bir kâinatı kuşatması dolayısıyla “âlem-i kebir” (makro âlem) olarak değerlendirilen bu derinlik, zahiri (kesbî) ilimin rehberliğinde kavranamayacak sırları barındırır. Bu sırları kavramada yetersiz olan ilmin tahsili Yunus’un ifadesiyle “kuru bir emek”ten başka bir şey değildir:

Okumaktan ma’nî ne kişi Hakk’ı bilmekdür
Çün okudun bilmezsin hâ bir kurı emekdür (91/2)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

Yunus'a göre irfanî olmayan kesbî ilim, insanın kendini ve dolayısıyla Rabb'ini bilmesi hususunda yetersiz kaldığından aradan kaldırılması gereken bir perdedir. Bütün bu sırlar perdesini aralamak için insanın ihtiyacı olan şey ise sadece aşktır:

Okımagıl 'ilmün yüzün ilme 'amel eyle güzin
Aç gönül den bâtın gözün 'âşık-ma'şûk hâline bak (30/2)

Yunus Emre'nin, "bir ulu hece" dediği "aşk"ın kitabı olarak da okunabilecek olan divanında (Tatçı 1997: 129) sıklıkla vurguladığı üzere, insanı Mutlak Varlık'a götürecektir olan yegâne vasıta, varoluşun muharrik gücü olan aşktır. İnsan, fitratı gereği nereye giderse gitsin ve nasıl hissederse hissetsin her zaman âşık olmaya meyillidir. Aşk'ı can evinden uzaklaştıran insan, kendisini ikmal etmesi mümkün olmayan bir hayvandan farksızdır.

'İşksuzlara virme ögüt ögüdünden alur degül
'İşksuz âdem hayvân olur hayvân ögüt bilür degül (157/1)

Yunus'a göre insan, yer ile göğün, arş ile ferşin aşk sayesinde var olduğunu bilmeli ve varlık âlemindeki her şeye bu bilinç dâhilinde bakmalıdır. Aşk olmadan insanın yaratılışındaki mükemmeliyeti sergilemesi ve yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak diğer varlıklar üzerinde tasarrufta bulunması mümkün değildir. İnsan ancak aşk sayesinde kemalini bulur ve ancak bu kemal dâhilinde "yetmiş iki millete bir gözle" bakabilir:

Yitmiş iki millete kurbân ol 'âşıkısan
Tâ âşıklar safında tamâm olasin sâdık (131/5)

İnsanın "sadık bir âşık" olması için "hırs ve heva" kaydından geçmesi gerekir. Ancak aşk olmadan nefsin "hırs ve heva"dan arındırılması ve gönül ayinesinin saflaştırılması da mümkün değildir. Aşk, ham olan nefsin süfli arzularını yakıp onu terbiye eden ve kalbi saflaştıran bir ateştir. Nefs, bu ateşle arındırılmadığı takdirde açgözlülük, öfke, haset, oburluk, kan akıtma güdüsü gibi sayısız olumsuz eğilim insana hâkim olarak (Schimmel, 2004b: 229) onu varoluşsal gerçeğinden uzaklaştırır.

'İşk nefis iline akdı ne buldıyısı yakdı
Kibir kal'asın yıkdı anda çok savaş oldu (394/3)

Varoluş gerçeğini idrak etme endişesi taşıyan insanın, bu amaca uzanan yolda kendisine "tama' ve hırs" telkin eden nefsi varken, başka düşman aramasına da gerek yoktur:

Düşman benüm nefsum durur tama'ıla hırsum durur
Tama'ıla hırsa uyan gönüllerde yir eylemez (112/4)

Hakîkate bakarısan nefsün sana düşmân yiter
Var imdi ol nefsunile vuruş-tokuş savaş yüri (403/2)

Hakikate giden yolda insanın en büyük düşmanı olan nefis, aç gözlülük, cimrilik, kin, nefret, öfke, kibr, hased gibi süfli duygularla beslenerek büyüyen bir "ejderha"dır. İnsan, kendisini melekût âlemine kanatlandırılacak olan ruhun, aleyhine büyüyen bu "nefis ejderhası" ile mücadele/mücadele edebilmesi için tevazu, cömertlik, doğruluk, kanaat gibi güzel hasletlerle mücehhez olması gerekir:

Nefsümün ejdehâsı döndi bana haml'itdi

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

Kanâ'at hay dimezse hakîkâtür yir indi (383/2)

İnsanın içinde bulunan ve onun kemalini bulması yolunda en büyük düşman olarak duran nefis ile mücadele etmesi Yunus'un ifadesiyle "ateşten bir denizi" geçmek kadar tehlikeli ve güç bir iştir. Bu güçlüğü dolayısıyla nefsin tezkiyesine dönük verilen mücahede, "en büyük cihad"⁴ olarak değerlendirilir. Nefse muhalif olan kişinin geçici olan bu dünyada gözlerinden yaş eksik olmaz. Ancak ona muhalif olmayan da ebedi olan öte dünyada "kevser" sularına dalamaz:

Nefsine muhalif kişi turmaz akar gözi yaşı

Bunda nefse uyan kişi talmaz kevser göllerine (345/5)

Nefsdür eri yolda koyan yolda kalur nefse uyan

Ne işün var kimseyile nefsüne kakı buş yüri (403/3)

İnsanın fitratındaki mükemmeliyeti sergileme yolunda nefsiyle giriştiği bu mücahede oldukça sabırlı olması gerekir. Zira bu menzilin yolu oldukça uzun ve müşkülü de bir hayli fazladır:

Menzili irak bu yolun bu yola kim varası

Müşkili çok bu hâlün bunu kim başarası (375/1)

Bu zorlu yolculuk insana çoğu zaman ümitsizlik telkin eder. Ancak "mücahede olmadan müşahede olamayacağından" insan, Hakk'ın cemâlini temaşa yolunda, karşısına çıkan her türlü zorluğa katlanmalı ve aşkı kuşanarak çıktığı bu yoldan asla ayrılmamalıdır:

'İşk kuşagın kuşangıl dostun yolını vargıl

Mücâhede çekersen müşâhade idesin (242/3)

Yunus Emre, insanın kalbinin hakikate ayna olabilmesi noktasında geçtiği menzillerin zorluğunu:

Bu şerî'at güç olur tarikat yokuş olur

Ma'rifet sarplık durur hakîkâtür yücesi (351/7)

mısralarıyla ifade eder.

İnsanın nihai hedefi olan "hakikat"e ulaşması için ilk olarak şeriat kapısından geçmesi gerekir:

Evvel kapu şerî'at emr ü nehyi bildürür

Yuya günâhlarımı her bir Kur'ân hecesi (351/3)

Yunus, insanın "emr bi'l-ma'rûf nehy ani'l-münker" (iyiliği yaygınlaştırmak ve kötülükten kaçınmak) üzere hayatını tanzim etmesi anlamını taşıyan bu aşamayı geçtikten sonra tarikat kapsına geleceğini bildirir:

İkincisi tarikat kulluga bil bağlaya

Yolu togrı varanı yarlıgaya hocası (351/4)

⁴ Hz. Peygamber'in bir sefer dönüşü ashabına "en küçük cihaddan en büyük cihada döndük" buyurdularında, ashab kendisine; "ya Resulallah en büyük cihad nedir?" diye sorarlar. Bunun zerine Hz. Peygamber de "dikkat edin o nefis mücahedesidir" şeklinde cevap verir (Hucvirî 1996: 314).

Yunus'un ifadesiyle hakikat yolunun "yokuş"u olan "tarikât"a gelen insanın, daha evvel bu yokuşu geçmiş bir rehberin yardımına ihtiyacı vardır. Bu rehberi, şarkdan garbı gören, himmet edip göğe direk olan bir eren olarak tarif eden Yunus Emre, "mutlak hakikat yolcusu" olan insana, menziline ulaşmak için bir rehberle kulluk etmeyi tavsiye eder:

Kulluk eyle erene şarkdan garbı görene
Senden haber sorana key miskînlik gerekdür (84/3)

Pes kolayından bir 'âşık kaçan hâsıla gelür
Kimse menzile irmedi er etegin tutmayınca (325/2)

Tarikat kapısından bütün süfli arzularını geride bırakarak geçen ve marifet kapısına gelen insan, varlık âlemine gönül gözüyle bakar:

Üçüncisi ma'rifet cân gönül gözin açar
Bak ma'nî sarâyına 'Arş'a degin yücesi (351/5)

Şeriat, enbiyanın kavli; tarikât, fiili ve marifet/hakikat de hâli olduğundan insan, bu kapıların her birinden iyi akval, iyi e'âl ve iyi ahlak sahibi (Nesefî 2004: 69) olarak geçer.

İnsan, marifet mertebesini de geçip nihai menzili olan "hakikat" kapısından girdiğinde bütün kayıtlardan azade olur. Bu aşamada duyuları fizik ötesi âlemlere açılan insan, kâinata irfan penceresinden bakar. Onun nazarında tabiat saydamlaşır ve zerreden güneşe kadar her şey Hakk'ı yansıtan bir ayna olur. O, artık sıradan insanlar gibi üç boyut ve beş duyu ile kayıtlı olmadığından zamanın ve mekânın sınırlarının dışında, "ibnü'l-vakt" (vaktin çocuğu) olarak her an kâinatın yeniden yaratıldığına, şahitlik eder.

İdeal insan, ibnü'l-vakt olduğundan dolayı onun için ne geçmiş ne de gelecek söz konusudur. O, "an-ı daim"i idrak ettiğinden onun için her an ezel ahdinin yeniden ikrar edildiği andır:

Kâlû belî didük evvelki demde
Dahı bugündür ol dem ü bu sâ'at (20/9)

Geçmiş ve geleceği anın potasında eriten ideal insan, daha bu dünyada iken Hakk'ın cemalini görme bahtiyarlığına erdiğinden, yarın ukbada onu görme endişesi taşımaz:

Va'de olundı kamuya kim göreler yarın anı
Benüm yârüm bunda durur bunda göründi ol Kadîr (53/5)

Ne varlığa sevinen ne de yokluğa yerinen bir ruh olgunluğuna sahip olan kâmil insan, dünya ve ondaki şeylere itibar etmediği gibi cennet ve ondaki güzelliklere de heves etmez. O, aşkın şerbetini kevsere tercih edecek bir ruh olgunluğuna sahiptir. Sıradan insan için yegâne hedef olan cennet, onun nazarında "bir ev ve bir kaç huri"den başka bir şey değildir:

Cennet cennet didükleri
Bir ev ile bir kaç hûrî
İsteyene virgil anı
Bana seni gerek seni (381/8)

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

Yunus Emre'nin şiirlerinde idealize edilen insanın “dün ü gün” tek endişesi Hakk'tır. Onun Hakk'a olan aşkı, zahidane bir aşk değildir. Bu aşkta ne cennete girme ümidi ne de cehenneme düşme korkusu vardır. Bu endişeleri taşıyan bir insanı samimi bir âşık olarak görmek mümkün değildir:

‘Âşık mı diyem ben ana Tanrı'nun uçmagın seve
Uçmak dahı tuzagımış mü'min cânların tutmağa (4/1)

Allah aşkının aynı zamanda dünyevi varlıkların aşkıyla çakışması söz konusu olduğundan Allah'ı sevenin, gökyüzünün aynası olan tabiatı ve insanı sevmemesi mümkün değildir. O, bîatınla irtibatı olan her şeyi sevmek gibi bir potansiyele sahip olduğundan (Schuon 1996: 171) varlık âlemindeki her şeye ve özellikle de kâinatın gözbebeği olan insana muhabbet nazarıyla bakar.

Yitmiş iki millete kurbân ol ‘âşıkısan
Tâ âşıklar safında tamâm olasın sâdık (131/5)

Esasen insana olan sevgi, Allah'a duyulan muhabbetin dışı vurmuş hâli (Schuon 1996: 173) olduğundan insan kalbinin imarı her insanın en temel vazifesi olmalıdır:

Bir kez gönül yıkdunısa bu kıldugun namâz degül
Yitmiş iki millet dahı elin yüzün yumaz degül (166/1)

Yûnus Emre dir hoca gerekse var bin hacca
Hepisinden eyüce bir gönüle girmekdür (91/5)

Hiçbir ayırım yapmaksızın bütün insanlara aynı muhabbetle bakan ve kendisini gönüllerin imarına adayan insan, kendisiyle olan hesaplaşmasını tamamlamış, nefsinin esiri olmaktan kurtulmuş, kalbini tasfiye etmiş ve “kendini bil”miş olan insandır.

Yunus Emre'nin tasavvur ettiği, “geçici sevgiden gerçek sevgiye, zahitlikten aşka, ilimden irfana, sözden öze, bilmeden olmaya, mücahededen müşahedeye, benlikten insanlığa, ayrılıktan vuslata, şeriatın hakikate, zahirden batına, kulluktan sultanlığa ererek (Gölpınarlı 1971: 16) bütün üstün nitelikleri kendinde toplayan ideal insan, fitratındaki mükemmeliyeti sergilediğinden kelimenin tam anlamıyla “eşref-i mahlûkat” olan kâmil bir insandır.

SONUÇ

Yunus Emre, Tapduk'un dergâhında “şeriat”, “tarikat” ve “marifet” aşamalarından geçip “hakikat”i bizzat tecrübe eden ve şiirleriyle bu tecrübeyi mükemmel bir şekilde aktararak dünyaya geliş gayesini gerçekleştirmeye muvaffak olan eşsiz bir şahsiyettir.

Varoluşun sırrını aşkta gören ve varlık âlemindeki zerreden güneşe kadar her şeye, bu duygu ile nazar eden Yunus Emre, kâinatın insanın aşkıyla kaim olduğunu düşünür ve bu meyanda insanın varlık âlemindeki eşsiz yerine vurgu yaparak onu aşk ile “kendini bilmeye” davet eder. Zira insanın kendini bilmeden, var ediliş gayesi olan Rabb'ini bilmesi mümkün değildir. Allah diğer bütün varlıklara, o varlıkların mahiyetine uygun bir sıfatı ile tecelli ederken, insana bütün sıfatları ile tecelli eder. Bu da insana diğer varlıklara nispetle tanınan olağanüstü bir ayrıcalıktır.

Yunus'a göre -âlemin yaratılmasına sebep aşk olduğundan- insanın Rabb'ini bilmesi ancak aşk sayesinde olur. Aşk olmadan insanın nefsini değiştirip dönüştürmesi ve fitratındaki

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/13 Fall 2013

mükemmeliyeti sergilemesi mümkün değildir. Nefs, aşkın kimyasıyla dönüştürülmediği takdirde insan, süfli arzularının etkisinde kalarak varoluş gerçeğinden uzaklaşır.

İnsan ancak aşk ile ilimden irfana, sözden öze, hamlıktan olgunluğa erer ve varoluşsal gerçeğini idrak edip yeryüzünde Allah'ın halifesi olarak tasarrufta bulunabilir.

KAYNAKÇA

- AYHÜN, Ahmet Erşahin (2011), **Halk İnançlarında Yunus Emre'nin Mezarının Yeri Problemi**, X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri (haz.: Erdoğan Boz), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- CEYLAN, Ömür (2011), **Yunus Vardur Hep Yunustan İçeri: Yunus'ta Sözün Derinliği**, X. Uluslararası Yunus Emre Sevgi Bilgi Şöleni Bildirileri (haz.: Erdoğan Boz), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Yayınları, Eskişehir.
- CHİTTİCK, William (2003), **Tasavvuf**, (çev. Turan Koç), İz Yayıncılık, İstanbul.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki (1971), **Yunus Emre**, Varlık Yayınları, İstanbul.
- Hucvîrî (1996), **Keşfü'l-Mahcûb**, (haz. Süleyman Uludağ) Dergâh Yayınları, İstanbul.
- IZUTSU, Toshihiko (2002), **İslam Mistik Düşüncesi Üzerine Makaleler**, (çev. Ramazan Ertürk), Anka Yayınları, İstanbul.
- KAYA, Doğan (2000), **Yunus Emre'nin Aksaray Ortaköy'deki Mezarı Üzerine Düşünceler**, Âşık Edebiyatı Araştırmaları, Kitabevi Yayınları, İstanbul. (http://dogankaya.com/fotograf/yunus_emrenin_mezari_uzerine_dusunceler.pdf) erişim tarihi: 07.10.2013).
- KÖPRÜLÜ, Fuat (1981), **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- KUNTER, Halim Baki (2007), **Yunus Emre Belgeler Bilgiler**, Eskişehir Valiliği Yayınları, Eskişehir.
- NESEFÎ, Azizüddin (2004), **İnsan-ı Kâmil** (çev. A. Avni Konuk), Gelenek Yayınları, İstanbul.
- SCHİMMEL, Annemarie (2004a), **İslamın Mistik Boyutları**, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- SCHİMMEL, Annemarie (2004b), **Tanrının Yeryüzündeki İşaretleri**, Kabalcı Yayınları, İstanbul.
- SCHUON, Frithjof (1988), **İslamı Anlamak**, (çev. Mahmut Kanık), Nehir Yayınları, İstanbul.
- SCHUON, Frithjof (1996), **İslamın Metafizik Boyutları**, (çev. Mahmut Kanık), İzYayınları, İstanbul.
- TATÇI, Mustafa (1990), **Yunus Emre Dîvânı I İnceleme**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TATÇI, Mustafa (1990), **Yunus Emre Dîvânı II Tenkitli Metin**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- TATÇI, Mustafa (1997), **Yunus Emrede Aşk**, Edebiyattan İçeri, Akçağ Yayınları, Ankara.
- YILDIRIM, Ali (2004), **“İslamın Tabiat Anlayışı ve Divan Şiirine Yansımaları”**, İlmî Araştırmalar, S.17, s. 155- 173.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/ 13 Fall 2013

